

TARJIMA NAZARIYASINING ASOSIY TUSHUNCHALARI

*Farg'ona davlat Universiteti
Magistratura bo'limi Lingvistika (Nemis tili)
mutaxassisiligi 2-bosqich talabasi
Turg'unova Maloxatxon Xusanboy qizi
PhD Azizboy Axtyamov*

Annotatsiya: Ushbu maqolada tarjima nazariyasining konkretizatsiya, generalizatsiya va modulyatsiya kabi asosiy usullari yoritiladi. Barxudarov, Komissarov, Fedorov, Vinay va Darbelnet kabi mashhur tarjima nazariyotchilarining qarashlari asosida ushbu usullarning mohiyati va tarjima jarayonidagi ahamiyati tahlil qilinadi. Konkretizatsiya so'z va iboralarni aniqroq va maxsusroq qilib tarjima qilishni, generalizatsiya esa murakkab tushunchalarni umumlashtirishni anglatadi. Modulyatsiya esa mazmuni saqlagan holda so'zlarning shaklini o'zgartirish usulidir. Ushbu maqolada tarjima jarayonida ushbu usullarning leksik-semantik jihatlarini va qo'llanishi ko'rib chiqiladi, shuningdek, amaliy misollar bilan tasdiqlanadi. Maqola tarjimonlar uchun nazariy va amaliy qo'llanma sifatida xizmat qiladi. Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati esa mavzuni chuqurroq o'rganish uchun qo'shimcha manbalarni taqdim etadi.

Kalit so'zlar: Tarjima nazariyasi, Konkretizatsiya, Generalizatsiya, Modulyatsiya, Leksik-semantik tahlil, Tarjima usullari, Madaniy moslashuv, Tarjima jarayoni, Sinonim tanlash, Sintaktik tuzilish.

Основные понятия теории перевода

Аннотация: В данной статье рассматриваются основные методы теории перевода, такие как конкретизация, генерализация и модуляция. На основе взглядов известных теоретиков перевода, таких как Бархударов, Комиссаров, Федоров, Винай и Дарбельне, анализируются сущность этих методов и их значение в процессе перевода. Конкретизация означает более точный и специфический перевод слов и выражений, генерализация — обобщение сложных понятий, а модуляция — изменение формы слов при сохранении их значения. В статье рассматриваются лексико-семантические аспекты и применение этих методов в процессе перевода, а также приводятся практические примеры. Статья служит теоретическим и практическим руководством для переводчиков. Список использованной литературы предоставляет дополнительные источники для более глубокого изучения темы.

Ключевые слова: Теория перевода, Конкретизация, Генерализация, Модуляция, Лексико-семантический анализ, Методы перевода, Культурная адаптация, Процесс перевода, Выбор синонимов, Синтаксическая структура.

Basic concepts of translation theory

Annotation: This article examines the main methods of translation theory, such as concretization, generalization, and modulation. Based on the views of well-known translation theorists such as Barkhudarov, Komissarov, Fedorov, Vinay, and Darbelnet, the essence of these methods and their significance in the translation process are analyzed. Concretization means translating words and phrases more precisely and specifically, generalization means summarizing complex concepts, and modulation means changing the form of words while preserving their meaning. This article explores the lexical-semantic aspects and application of these methods in the translation process, along with practical examples. The article serves as a theoretical and practical guide for translators. The list of references used provides additional sources for a deeper understanding of the topic.

Keywords: Translation theory, Concretization, Generalization, Modulation, Lexical-semantic analysis, Translation methods, Cultural adaptation, Translation process, Synonym selection, Syntactic structure.

Tarjima nazariyasi tarjimonlar uchun muhim vositadir. Bu nazariya tarjima jarayonida duch kelinadigan muammolarni hal qilishga yordam beradi. Ushbu maqolada biz konkretizatsiya, generalizatsiya va modulyatsiya kabi tarjima usullarining mohiyati va qo'llanilishi haqida so'z yuritamiz. Bu usullar tarjimonlarga mazmunni aniq va tushunarli qilib yetkazishda yordam beradi.

A.D. Shveyser tarjima jarayonida grammatik transformatsiya, leksik-semantik parafraza va situatsion transformatsiyalarni farqlash lozimligini ta'kidlaydi¹. V. Komissarov esa „Tarjima nazariyasi“ nomli kitobida tarjimaning leksik-semantik aspektida so'zlarni, umaman matni tarjima qilishda 3 xil almashtiruv uslubi haqida bayon qiladi².

Leksik-semantik almashtirishlar asl leksik birliklarni tarjimada til birliklari yordamida tarjima qilish usuli bo'lib, ularning ma'nosi asliyat til birliklarining ma'nolariga to'g'ri kelmaydi, lekin ma'lum turdagi mantiqiy o'zgarishlar yordamida

¹ Швейцер А.Д. Теория перевода: Статус, проблемы, аспекты. М., 1988. С. 75.

² Комиссаров В. Теория перевода (лингвистические аспекты): Учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. - М.: Высш. шк., 1990. - 253 с.

ularni ifodalashi mumkin. Bunday almashtirishlarning asosiy turlari - asl birlik ma'nosini aniqlashtirish (konkretizatsiya), umumlashtirish (generalizatsiya) va modulyatsiya qilish (semantik rivojlanish).

Konkretizatsiya, yoki aniqlashtirish keng ma'noli asliyat til birligini tor ma'noli tarjima tilining birligi bilan leksik-semantik almashtirishdir³. Bu usulda keng ma'noli til birliklari tarjima orqali boshqa tilda torroq, aniqroq mazmunda, tushunish oson bo'lgan shaklda beriladi. Konkretizatsiya, ko'pincha, asliyat tilidagi so'z polisemik xususiyatga va unga mos konnotatsiyalarga ega bo'lganda ishlatiladi, chunki bunday so'zlar turli sohalarda va turli darajalarda qo'llanishi mumkin. Shu orqali tarjimon til birligining aynan qaysi ma'noda kelayotganini tushungan holda o'quvchiga ham aniq yetkazib bera oladi.

Generalizatsiya usulida tor ma'noga ega asliyat til birligi kengroq ma'noga ega bo'lgan tarjima til birligiga almashtiriladi, ya'ni transformatsiyaga uchraydi. Buni xususiy ma'noga ega bo'lgan so'z yoki ibora uni umumiyashtiruvchi so'z bilan ifodalanishi bilan ham tushuntirishimiz mumkin.

Modulyatsiya, ya'ni semantik rivojlanishda asliyat tilidagi so'z yoki iboralar tarjima tiliga asliyatdagi til birligining mantiqiy natijasi hisoblanagn ifodasiga leksik-semantik jihatdan almashtiriladi.

Tarjimaning qiyosiy tahlillari yana shuni ko'rsatadiki, asliyatdagi so'z va iboralarning tarjima tilida to'g'ridan-to'g'ri ifodalovchi til birligi mavjud bo'lmaydi. Tarjima tilida asliyat tilidagi so'zning ma'nosini aniq ifodalab bera oladigan so'z mavjud bo'lmagan taqdirda, olimlar noekvivalentlik haqida gapiradilar.

Noekvivalentlik, ko'pincha, neologizmlar, maxsus tushunchalarni ifodalovchi so'zlar va milliy realiyalar, tarjima jarayonida okkazonal mosliklarini yaratish lozim bo'lgan uncha mashhur bo'lmagan ismlar va nomlar orasida uchraydi. Biroq noekvivalentlik birlikning mavjudligi uning ma'nosini tarjimada bermaslik yoki noaniq tarjima qilish kerakligini anglatmaydi.

Tarjima jarayonida konkretizatsiya, generalizatsiya va modulyatsiya usullarini leksik-semantik jihatdan qo'llash uchun quyidagi jihatlarga e'tibor berish kerak: deb hisoblaymiz:

Konkretizatsiya

1. Kontekstni tushunish: Konkretizatsiya qilishda so'z yoki iboraning kontekstini chuqur tushunish muhim. Bu tarjimonlarga aniqroq va maxsusroq tarjimini amalga oshirishga yordam beradi.

³ Комиссаров В. Теория перевода (лингвистические аспекты): Учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. - М.: Высш. шк., 1990. - 247 с.

2. Madaniy farqlarni hisobga olish: Konkretizatsiya jarayonida madaniy farqlarni inobatga olish zarur. Bu o'quvchilar uchun matnni tushunarliroq qilishga yordam beradi.

3. Sinonimlarni to'g'ri tanlash: Konkretizatsiya qilinadigan so'zning sinonimlari va ular orasidagi farqlarni to'g'ri tanlash kerak. Bu tarjimaning aniqligini oshiradi.

4. Leksik-semantik o'zgarishlar: Konkretizatsiya jarayonida so'zning leksik-semantik o'zgarishlarini nazorat qilish zarur. Bu o'quvchi uchun matnning tushunarli va aniq bo'lishini ta'minlaydi.

Generalizatsiya

1. Murakkab tushunchalarni soddalashtirish: Generalizatsiya jarayonida murakkab tushunchalarni umumiyroq va soddaroq so'zlar bilan almashtirish kerak. Bu matnni kengroq auditoriyaga tushunarli qiladi.

2. Matnning umumiy mazmunini saqlash: Generalizatsiya qilinadigan so'zlar matnning umumiy mazmunini buzmasligi kerak. Mazmunni saqlagan holda, uni soddalashtirish muhim.

3. To'g'ri sinonimlarni tanlash: Generalizatsiya qilinadigan so'zlar uchun sinonimlarni to'g'ri tanlash zarur. Bu tarjimaning semantik jihatdan to'g'ri bo'lishiga yordam beradi.

4. Madaniy moslashuv: Generalizatsiya jarayonida madaniy jihatdan mos keladigan so'zlarni tanlash lozim. Bu matnning o'quvchi uchun tushunarli va qabul qilinadigan bo'lishiga yordam beradi.

Modulyatsiya

1. Mazmunni saqlagan holda shaklni o'zgartirish: Modulyatsiya jarayonida so'zlarning shaklini o'zgartirgan holda, ularning mazmunini saqlash kerak. Bu tarjimaning aniqligini oshiradi.

2. Konnotativ ma'nolarni hisobga olish: Modulyatsiya jarayonida so'zlarning konnotativ ma'nolarini inobatga olish muhim. Bu matnning asl mazmunini saqlagan holda, tushunarli bo'lishini ta'minlaydi.

3. Syntaktik tuzilishni moslashtirish: Modulyatsiya qilishda syntaktik tuzilishni moslashtirish zarur. Bu tarjimaning grammatik jihatdan to'g'ri va o'quvchi uchun qulay bo'lishini ta'minlaydi.

4. Madaniy va leksik-semantik o'xshashliklar: Modulyatsiya jarayonida madaniy va leksik-semantik o'xshashliklarni hisobga olish lozim. Bu matnning tushunarli va qabul qilinadigan bo'lishiga yordam beradi.

Xulosa

Tarjima jarayonida konkretizatsiya, generalizatsiya va modulyatsiya usullarini leksik-semantik jihatdan qo'llashda yuqoridagi jihatlarga e'tibor berish muhim. Ushbu usullar tarjimaning aniqligi, tushunarililigi va qabul qilinishi uchun katta ahamiyatga ega. Tarjimonlar ushbu yondashuvlarni qo'llashda har bir so'zning kontekstini, madaniy jihatlarni va leksik-semantik o'zgarishlarini inobatga olishlari kerak. Bu tarjimaning sifatini oshiradi va o'quvchilar uchun qulay bo'lishini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. **Barxudarov, L. S. (1975).** "Language and Translation". Moscow: International Relations Publishing House.
2. **Komissarov, V. N. (1990).** "Theory of Translation (Linguistic Aspects)". Moscow: Vysshaia Shkola.
3. **Швейцер А.Д.** Теория перевода: Статус, проблемы, аспекты. М., 1988. С. 75.
4. **Fedorov, A. V. (1968).** "Introduction to Translation Theory". Moscow: Higher School of Economics Publishing House.
5. **Vinay, J.-P., & Darbelnet, J. (1958).** "Stylistique Comparée du Français et de l'Anglais: Méthode de Traduction". Paris: Didier.
6. **Catford, J. C. (1965).** "A Linguistic Theory of Translation". London: Oxford University Press.
7. **Newmark, P. (1988).** "A Textbook of Translation". New York: Prentice Hall.
8. **Korneyev, I. A. (1986).** "Translation: Theory and Practice". Moscow: Progress Publishers.